

דוחיקה ועקריה מהעיר: מבט דרום-זרחי

ארן צפודה ואורן יפתחאל

מבוא

טופעת הרחיקה והעקריה מהעיר (displacement) הפכה בשנים האחרונות לנושא מרכזי במחקריהם עירוניים, בשל קשיים הולכים וגוברים של חלקים גדולים באוכלוסייה למשתתפת בעיר (Brickell *et al.* 2017; Elliott-Cooper *et al.* 2019). זו התפתחות מחקרית מרכזית בתגובה לתופעה בלתי מבורכת. אולם להבנתנו, את ההתקפות הזרת במחקר ראוי לאתגר ולהשידר בנקודת מבט שאנו מכנים אותה "דרום-זרחה", בשעה שרוב המחקיר בנושא אכן זווית שאנו מכנים "צפון-מערבית".

לנקודות המבט הדרום-זרחה שתי היבטים מובהנים ועם זאת קשורים זה לזה. האחד אפיסטטמולוגי – האופן המשוים שבו אנו כחוקרים בוחרים את התופעות שנבקש ללמידה. השני גיאוגרפי – המבט החוקר מכון גם אל ערים בדרום ובאזור הגלובליים, לא מתוך עמדת מהותנית אלא מתוך אגנדה מחקרית וrintellectuelle שחותרת להבין מגוון רחב של תופעות הקשורות בעיונותינו. את שני היבטים הללו מלואה היבט שלישי, ATI פוליטי: קיומם של מציאות קולוניאלית דכאנית וקייטליזם נצלני בדורות הגלובלי. כל אלה מתלכדים לייצרת המבט שאנו מציעים כאן, שענינו התנגדות לסדר הקיים ותיקונו.

* מאמר זה הוא חלק מפרויקט המחקיר "פינוי וחרקה למרחב העירוני: השלכות לעיר הישראלית", הנתרמן בנדיבות על ידי הקרן הלאומית למדע (מענק מס' 18/1622). המאמר נשען בחלקו על ממצאים של שותפים בקובץ המחקיר, ולهم שלוחה תורתנו. הסדרנה "לחשוב מהדורות: לקראת אפיסטטמולוגיה מהפריפריה", שערך מכון זן ליר ומכללת ספר בחודשים פברואר-מרץ 2020, שימשה אותנו להציג טויטה של המאמר. תודה לסיגל נגרירין, לשאול סטר ולכל המשתתפים על העורתייהם המועילות. תודה לשופטים הקוראים מטעם תיאוריה וביקורת על קריאה מוקפדת והצעות השובות. הדברים המובאים במאמר הם על אחריותנו בלבד.

היבטים אלו מעלים כמה שאלות אנליטיות: האם אפשר לבחון עירוניות מן הפרו-פריה, כדי מתוך הידע וההתנסות של השולים החברתיים של העיר – המגיעים ממה שנחשב כספרות לשולים הגלובליים – והאם אפשר לעשות זאת מבל' להסתמך רק על הידע הצפוני-ערבי, הנוטה להתמקד בעיקר בהיגיון הקפיטליסטי ובנגזרותיו?¹ האם אפשר ליצור ידע הנובע מהמקומי, מהמדובר ומרקם שיטות מתיאוריות ומודלים הטוענים לתוקף אוניברסלי? ואם כן, بما בוחינה שכזאת, שיטה אוזן להרי הקולוניאליות העכשוית והקפיטליזם המאוחר בקרב אוכלוסיות ואזרורים שונים, עשויה לתרום לפיתוח תיאוריה עירונית תקפה? נקדמים ונואמר שבשלב זה אין לנו תשוכות אמפיריות חד-משמעות לשאלות הללו, אך המאמץ התיאורטי לבחון אותן כאן מעורר מחשבות מאתגרות ופותח אפשרויות לדיוון מושגי על עצמה, מרחב, זהות וזכויות בהקשר העירוני.

אלכסונים: דרומזרחה וצפונמערב

ההתקוורדות המחשבתיות מוליכה אותנו לנitorה חומי וזהותי משולב, בזיקה להדי הקפיטליזם והקולוניאליות, שאותו אנו מצאים במנוחים של זוויות הסתכבות דרומזרחה וצפונמערבויות. ראוי להבהיר מונחים אלו כבר בשלב זה, מכיוון שהם את המאמר לכל אורכו. כל אחת מנקודות מבט אלו מציעה מבט "אלכסוני" שלודג מרכיבים חומיים וזהותיים-תרבותיים, ובבסיסן שני צירים אנליטיים: צפון-דרום ומזרח-מערב. ציר צפון-דרום עניינו ההבדלים החומריים בין עושר ופיתוח כלכלי ובין עוני ונחשלות, כפי שלאלה נتفسים בגישות הקלאסיות, הליברליות והماركיסיאניות על גוניהם. ההסברים הליברליים להבדלים אלו נטועים בתפיסה לנינרית של פיתוח, שלפיה כל אזכור מתחפה בקצב שונה הפעם אחר הפעם עתידים להצטמצם עקב נידחות ההון והעבדים בקפיטליזם הגלובלי. הסברים נטועים בחשיבה המרקסיאנית ובבחלתה על המרחב הגלובלי, וגordersים כי הפעדים בין חברות נועצים ביחס ניצול כלכלי של אזורים מוחלשים בידי אזורים מפותחים שנמשכו לכל אורך ההיסטוריה המודרנית, כפי שהציג למשל עמנואל ולדרשטיין בעבודתו על תיאורית המערכת העולמית (Wallerstein 2011a; 2011b; 2011c). אם כן, השימוש במונחים צפון ודרום בתפיסה זו, וגם במונחים מערב ומערב, אינו נבע ממהותנות גיאוגרפית אלא נועד לסמן יחס כוח מרחביים-כלכליים, תרבותיים ופוליטיים בני זמננו. הוא גם מכיר בדינמיות

¹ הידע הצפוני-ערבי טוען לאוניברסליות אף שהוא נובע בעיקר ממחקריהם בערים הנמצאות בצפון הגלובלי; ראו למשל את עבודותם מעוררת ההדים של ברנר ושמידט על עירוניות פלנטריה, שבהם טוענים לתהיליך האחדה עירונית-עלמי (Brenner and Schmid 2014), או את מאמרם החשוב של סטורפר וסקוט, המזכיר בהמשך, שבו הם טוענים לקיומה של תיאוריה עירונית אוניברסלית ובכך מבקרים את הטיעונים הפוטකולוניאליים על פרטיקולריום וחשיבותו של ידע מקומי שהם מכנים "פרוביינצייאלי" ו"אקלקטי" (Storper and Scott 2016). לתהיליך הוירדיeo של המאמר, המזכיר חלק מהטענות העולות בחיבורו, ראו Urban Studies Journal 2017

ההיסטוריה של ייחסים אלו, ולכן כਮון גם באפשרות שהגיאוגרפיה שליהם תשנה ותיתר את המושגים עצםם ביום מן הימים.

הציר השני, מזרח-מערב, הוא בעיקרו סמן זהות-תרבותי, ובחשראת אדווארד סעיד (2000) עניינו עדמתה המערב החופש עצמו כמודרני, מפותח, ליברלי, נאור ותרבותי לעומת המזרח, המודמיין כתמונה תשליל שלו. עדמה זו יוצרת שני תוצרים. האחד הוא גזענות המבוססת על הבניה של "עצמי מערבי" אחד ייחסי, לבן, בטוח, מתחפה ומ�파ש, לעומת "אחר נחות" – מזרחי, מפוץ, רב-גזעי וכלוא בתחום אתניות, דתיות ומסורתיות. התוצר השני, והמשמעות יותר, הוא מתווה נורטיטיבי שבקצתו הביטה למזרח כי יכול להידמות למערב בעוזרת אוניברסליות של הידע ותפיסה ליניארית של הזמן. המערב, מעמדתו ארנוטית, מתווה עבור המזרח מסלול שנע מסורותיו דתית למודרניות חילונית, מגחנות לדיזונליות, מאמנויות טפלות לידע מדעי, מדיכוי קולונייאלי לשחרור לאומי, וכותצתה מלאה, בסבירות מסוימת, גם מעוני לעושך.

הצרכה של שני הצירים מזגת את ההדר הקפיטליסטי-כלכלי עם זה הקולונייאלי-זהותי. עניינו כאן בנקודת המבט האלכוסונית שאנו מכנים "דרומזרחת", ככלומר בניסיון להבין עירוניות דרך בחינה וחקירה של השפעות תחיליים על שולי העיר, העתירם סוגיות זהותיות וככלכליות-חברתיות. נקודת מבט זו נובעת מהמציאות העולה מחקרים על מגוון רחב של ערים באזוריים הדרומזרחיים של הגלובוס, אך אינה מוגבלת לערים אלו. היא חותרת לבחון עירוניות בשלל מקומות גיאוגרפיים – בצפון ובדרום, במזרח ובמערב. אולם כאמור, היא נובעת מأופני החיים של הרוב הגלובלי העירוני הגדל, שעד כה נעדר כמעט מן התיאוריות המובילות. רוב אצום זה חי בדרום ובמזרחה הגלובליים, בעירם שהוכפפו בעבר לקולוניאליזם האירופי, שרובן מהוות עד היום את הפריפריה הכלכלית והתרבותית הגלובלית. טענתנו היא שהבנת העירוניות העכשווית דורשת התעמקות בהוויה האורכנית של ערים אלו, על המגוון העצום שבו, ועל כן יש לראות בדרומזרחות נקודת מוצא אפיסטטומולוגית.

תפיסה מושגית ואפיסטטומולוגית זו נשענת על גל כתיבה ביקורתית שקס בעשור האחרון ברחבי העולם הדרומזרחי. כך, למשל, בואונטורה דה סוסה סנטוש (de Sousa Santos 2015) דוחה את הדומיננטיות של התפיסה הצפונמערבית במחקר וביצוע מדיניות הפיתוח העולמי.² לדידו, נקודת המבט הצפונמערבית מספקת הסבירים ומודלים תיאורתיים אוניברסליים ופשטניים לביעות מקומיות מורכבות. ההסבירים הללו כושלים בין היתר משום שעוצבו על בסיס דפוסי חסיבה ותנאים שונים מלאה שבדרום ובמזרחה הגלובלי. לראייה, פתרונות הבנויים על ההסבירים הללו נכשלים שוב ושוב כאשר הם מיושמים על

² דה סוסה סנטוש משתמש במונחים "מערב", "מזרחה", "צפון" ו"דרום". אנחנו מפרשים את תוכנותיו לטביעה המונחים שבהם אנו משתמשים כאן – "דרומזרחה" ו"צפונמערב".

ביעות שעימן מתמודד הדרום והמורוח הגלובלי. דה סוסה סנטוש מציע להיפטר מארפני ההתבוננות וגיבוש הידע הצפונמערביים, ובמקרים לפתח "אפיסטטומולוגיה דרוםית", ככל מר אופן התבוננות וייצור ידע שאמנם איננו שולל את הידע הצפונמערבי, אך מייצר תובנות מקומיות לסוגיות המאפיינות את הדרום והמורוח הגלובלי.

ג'ין וג'ון קומראוף (Comaroff and Comaroff 2015) מציגים עמדת משלימה, שהזורת אל היצור צפון-דרום ונשענת על החשיבות הגיאוגרפית, הכלכליות והתרבותית של אפריקה לסייע עולמי. באופן פרובוקטיבי הם מאתגרים את הנחת הזמן הליניארי של המערב ומבקשים להפוך אותה על פניה: לדידם, העתיד התרבותי, החומרי והפוליטי של "הצפון" מסומן על ידי הדינמיקות המתרשחות בעת בדרום הגלובלי, ובעיקר בערים באפריקה. בדרך זו הם הופכים את ציר הידע הרاوي – במקומם שהצפון "יידע ויחנך" את הדרום, הדרום הוא שאמור להעניק לצפון את הידע הרלוונטי לעתיד המתקרב.

ارتודרו אסקובר (Escobar 2018) אינו משתמש בכך ומציע חלופה פלוריוורסלית (pluriversal) לאופן ייצור הידע הצפוני, המבקש תדריך למצוא הסברים אוניברסליים חד-מדדיים. אסקובר מגדים כיצד גישה פלוריוורסלית, דהיינו מורכבת ורב-קוטבית אך גם מבנית וביבורתית, מייצרת ידע מגוון הנובע ממאבקים ילידיים, מתרבותות ההישרות בפאבלות הנפוצות בעיר דרום אמריקה, מניסיון לטפח מגוון זהויות מול מדינות לאומיות ניסיון חיים של נשים ולhatt'בים, ומ מבטים מבנים אחרים מהפריירה. אלה מתלכדים לכדי תפיסה אפיסטטומולוגית רב-מדנית המציעה מתוך ייצור ידע מורכב, אמין ופתוח יותר להבנת התפתחות החברה העירונית. הדים לגישה פלוריוורסלית זו נמצאים גם בעבודתו של יפתחאל (Yiftachel 2016), המבקשת להמשיך את אופן ייצור הידע הדרומזרחי כזוויות האלף: בהשראת סיפורו המופתי של חורחה לואיס בורחס, המציג את האלף כ"מקום של כל המקומות", יפתחאל קורא לחוקרים ולחוקרות לשאוב מאותם מקורות ידע מגוונים על העיר, ובכללם אלה מהמקומות השוליים, המוחלשים והמושתקים, ולגבש אותם לכדי ידע מושגני ומבנה מורכב וдинמי.

שני צירים אלו – צפון-דרום, מזרח-מערב – הם כਮובן טיפוסים אידיאליים לניתוח, שהרי אכן מודיעים לכך שהמציאות הכלכליות, התרבותית והפוליטית אונתנו החוקרים ללמידה ולהקשור מגוון מורכב ודינמי של מצרכים. עקב כך, ומתוך המשמעות הפוליטית, יש לטעמנו לראות את המושגים "צפון", "דרום", "מזרח" ו"מערב" כנקודות קצה אנטיליות המנהירות את מערך הכוחות במציאות הלא דיקוטומית והבלתי יציבה נשוחרת בינהן, שיפתחאל כינה אותה "מבניות דינמית" (שם). לפיכך, ואל מול היוצרים של צירי שיח וכוח אלו, אנו מאמצים מבט אלכטוני דרום-זרחי, כזה הלופת ושוחר מרכיבים חומריים ותרבותיים-זהותיים, כדי לבחון את אופייה של האזחות העירונית המתפתחת במאה העשרים ואחת.

בעקבות דה סוסה סנטוש ואסקובר אנו גורסים שרבות מהתיאוריות על העיר שפותחו בצפוןמערב חסודות תוקף אוניברסלי, וכי הן אין יכולות להסביר את המיציאות העירונית הרב-מדנית והדינמית של ימינו ובודאי לא להתמודד עימם. בעקבות קומורו וקומרו אנו מיסיטים את המבט אל מקורות ייצור ידע מהערים המכוננות "גLOBליות"³, המיצגות בעיקר ידע הקשור להגיוון ההון והפיתוח והשוקעות בהוויה ליברלית, אל האופן שבו רוב אוכלוסיית העולם חווה את המשטרים הירוניים בעידן הפוסטולוגניאלי והניאור-קולוגניאלי⁴. זהו מבטט מן הפריפריה הירונית, הבוחן את הכוחות וההגינות המעכבים את הדינמיקה הירונית דרך האינטראקציה והקונפליקט – דינמיקה שתוצאתה לא תמיד ניתנת לחיזוי מראש, בניגוד למצופה ממודלים צפונמערביים רבים.

נקודות המבט הדרומזרחות נבנות במקומות שונים בעשור האחרון ומתחפה מהן אוצר מילים בィקורתי המיצג את תופעת הירוניות באופן חדש. מהלך זה הוא פרויקט בהתחווה, המוביל בידי שורה של חוקרים וחוקרות.⁵ כאן אנו מבקשים לתروم למאץ ולפתח מושגים המתארים את האופן שבו אוכלוסיות שלמות הופכות לבנות דחיקה ועקריה מהעיר, מצב שאנו מכנים דחיקות ועקרות. בעקבות דה סוסה סנטוש ננסה להסביר כיצד אכן תהליכי מקומיים המעכבים את התשתיות לאזוריות יירונית – דהיינו לאגד הזוכיות, הפרקטיות והחוויות הכרוכות בהשתתפות בקהילה הפליטית בעיר⁶ – ונאמץ את התובנה שנקדחת המבט הדרומזרחית תקפה לרוב הערים בעולם.

³ ערים גLOBליות, או ערי עולם, הן ערים המרכזות כוח כלכלי, חברתי ופוליטי בתחום הגלובליזציה. אף שהן מרוחקות זו מזו הן מקומות קשר עמוק בין לבין עצמן, ויחד הן יוצרות רשת של העברת הון וידע שימושים את כוחן והשפעתן. סקיה סאסן חיבור ספר מקיף, עשיר במידע ובנתונים, העוסק בערים הגלובלית; ראו Sassen 2013.

⁴ ובהמשך לדין באלו פ' יפתחאל (Yiftachel 2016) רואו גם את ספרה החשוב של ג'ניפר רובינסון (Robinson 2016).

⁵ רואו למשל Watson 2006; 2013; Bhan 2016; Abourahme 2018; Blatman-Thomas and Porter 2019; Porter and Yiftachel 2019; Roy 2019.

⁶ המושג "אזורות יירונית", שהופיע בשיה האקדמי בשנות התשעים, מתאר השתייכות לקהילה פוליטית וחומרית יירונית. מושג זה צמח מתוך רעיון הזכות לעיר, פרי הגותו של אנרי לפבר (Lefebvre 1996) ולאחריו דייוויד הארוי (Harvey 2003) – רעיון שצמ疼 בחשيبة המרקסאנית את העיר הצפנמערבית, המציג عمדה נורמטטיבית שליפה כל תושב בעיר זכאי לצורך את המרחב הירוני ומשאביו, להשתמש במרחב ולהשתתף בעיצובו, בהגדרתו ובכל החלטה הנוגעת לו. במובן האMPIRI, שני המושגים מבטאים את החשש לאובדן הזכות לעיר בגין התגברות השפעות הקפיטליות – חשש שהפר מוחשי משינוי השבעים והשומנים ואילך, ועל כך אנו מרחיבים בהמשך. במובן הנורטטיבי המושגים הללו מבטאים את הכמותה לבסס אזורות יירונית, לאו דזוקא פורמלית כמו האזוריות המדינית, שתקנה למשתמשים בעיר שותפות שוונית בקהילה הפליטית הירונית.

כמה מופעים של דחיקה ועקריה

משמעותה בין הערים קולומבו, טאלין וירושלים ישיע לנו בעת לפתוח צוהר שדרכו נבחן מגוון מופעים של תופעת הדחיקה והעקריה, בפועל ובכותר, המשתקפים לעין הצופה דרום-זרחה. מתוך כך נגלה את יכולתה הייחודית של נקודת המבט הדרומי-זרחי לחושף אירועים מקומיים, ידע תליוי מקום ותובנות מקומיות שאינן מוכפפות לתובנות אוניברסליות. המופעים שנראה ממחישים גם את המחסור באוצר מילים ביקורת, וחושפים את היציריים הרשימים וה"אפורים" שדרכם פועל הכוח הממסגר את חייהם של רוב דורי הערים בעולם תחת איום דחיקה מהעיר.

kolombu

תצלום 1. תעודה תושב, קולומבו, סרילנקה. צילום: נופר אבני

תעודת התושב הנראית בתצלום 1 שייכת לתושב סמאגי ואטה (Samagi Wattta) – מתחם סלאמס בפאתי המזרחים של קולומבו, בירת סרילנקה. תושבי סמאגי ואטה הם טמילים ומוסלמים ברובם, כולמר משתייכים לשני המיעוטים העיקריים של סרילנקה, בעיר שבה שולט הרוב הסינהלוי. את התעודה הנפיקה בשנת 1989 עיריית קולומבו בעת מפקד אוכלוסין עירוני גדול שנערך באותה שנה. המחזק בתעודה ובני משפחתו רשאים להתגורר זמנית באזורה ולהנחות מזכויות מוגבלות כמו שירות חינוך לילדים, שירותי דואר, אספקת מים ושירותי ממשל. התעודה אינה מקנה זכויות השתתפות פוליטיות, כמו הזכות לבחור ולהיבחר בבחירה המקומיות (Avni and Yiftachel 2014).

סמאגי ואטה היא אחד מ-1,600 מתחמים של בניה עצמית ללא היתר על אדמות ציבוריות בבעלות המדרינה או העירייה. הבניה בסמאגי ואטה החלה בשנות השבעים של המאה העשירה. מרבית תושבי המתחם נולדו בו או גרים בו רוב הזמן. אף על פי כן, רשות העיר והמדינה הצמידו לתושבי סמאגי ואטה ושאר המתחמים הללו שלל כינוי

גנאי כמו "פולשים" ו"תושבי סלאמס", והמתחמים עצםם מכונים "שכונת שאנטי". רשמית, עיריות קולומבו מסוגת את המתחמים – במיןוח אודוליאני, יש לומר – כ"התיישבות עם חסר בשירותים" (under-serviced settlements) (USS). הסיווג זהה נחלק לארכעה תתית – סיווגים לפי סוג הזכויות על הקרקע וסוג היתרי הבניה, אם יש כאלה, ולפי אלה נקבעות זכויות התושבים.⁷

לצד הטרמינולוגיה הפוגענית וסיווג המתחם כ-USS מתחולל מאבק חברתי ממושך למען הזכות לעיר, ובעיקר הזכות לדיר בטווח, של תושבי קולומבו, הנתונים כל העת בסכנה של הרס בתיהם, גירוש מהעיר או שלילה של תעוזת התושב המיוחתה, שמילכתה מזיהה זכויות מוגבלות. מיותר לציין שהרעיון להכיר בתושבים כשווי זכויות בעיר, הגם שבתיהם אינם מוסדרים במפות התוכנון העירוניות, לאណון כלל. להפוך, בעשור האחרון, עיריית קולומבו מקדמת מדיניות של הפרטה ומוכרת קרקע ליזמים במחירים מפתינים במטרה לזרז "התחרשות עירונית", קרי פינוי התושבים מבתיהם. ארבעה עשרים מאו הוקמה סמאנגי ואטה, העקריות של תושבה, כلومר פוטנציאל העקירה שלהם (displaceability), גדרה והולכת (שם).

טאلين

תצלום 2. פרסומ בשפה הרוסית לחברת הובלה ומתחתיו פרסומ לפירסינג וקעקועים, טאלין, אסטוניה.
צילום: אורן יפתחאל

⁷ לקריאה נוספת על הסיווג וההיסטוריה של מתחמי USS ראו 2016 Philbrichty .

שכונת לסנמאי (Lasnamäe) במורה טאלין שבאסטוניה בינוי משיכוני מגוריים בסגנון סובייטי עגמוני ומאוכלשת בעיקר ברוסים. בתצלום 2 נראהلوح מודעות מאולתר ברוחבה הראשי של השכונה, ובו כתובות ברוסית מציעות שירות הובללה גם פירסינג. זהה האפשרות היחידה לפירסום בשפה הרוסית, כי מאז ראשית שנות התשעים מוטל על כך איסור רשמי. האיסור אמן חל בכל אסטוניה, אך השפעתו ניכרת במיוחד בעירם שהן מרכזיות להקלילות הרוסיות. זה חלק ממאמץ האסטונייזציה של הנוף הסובייטי הקודם, הגם שמחצית מאוכלוסיית העיר והרוב המכרי ערך אוכלוסיית השכונה דוברי רוסית (Zabrodskaja) (2014). אף שהפרסום הזה מינורי, כמעט סמלי מהעין, הוא משמש את תושבי הרוסים של העיר כעדוץ שכיה לתביעת זכויותיהם במרחב ולהנחת עצם וสภาพם בעיר. כך תיאר את התופעה ולדימיר פולישוק, פעיל למען זכויות אדם בטאלין:

כן, וזה מה שהם עשו לטאלין. הסירו את כל השלטים ברוסית. שלטי החוצות ושמות הרחובות הרוסיים הועלמו מהמרחב הציבורי. רבים מאייתנו [הروسים באסטוניה] איבדו את אזהותם, וכולנו איבדנו זכויות קולקטיביות. הם גרמו לנו להרגינש כמו זרים בעיר שלנו, היכן שהמשפחות שלנו היו במשך דורות. אבל אנחנו לא עוזבים. אין לנו מולדת אחרת (רייון אישי, 22.5.2005).

ירושלים

תצלום 3. תושבי בtan אל-הווא שבסילוואן, בדיון בג"ץ בעדרה שהגישו נגד עקיירתם מבתייהם. צילום: אAMIL סלמן, באדיבות הארץ

פינוי אנשים שישבו על הקרקע במשך עשרות שנים – חלום אף מבליל לדעת כי המקען שיכים לאחרים – מעורר קושי אנושי, בעיקר כאשר הוא נעשה ללא פיזוי או פתרון אחר. דומה שטוב תעשה המדינה אם תשיקל במקרים המתאים מתן מענה למי שפונו מבתיהם. זכות הקניין היא השובה, אך יש חשיבות גם להגנה על קורת ביתם של אנשים.

כך סיכמה השופטת דפנה ברק-ארז את פסק הדין שנתן בית המשפט העליון בשפטו כביו דין גבוח לצדק ביום 21 בנובמבר 2018 בעיתוריהם של 104 פלסטינים תושבי בטן אל-הוא בשכונת סילוואן נגד האפוטרופוס הכללי, הכוֹנס הרשמי ואחרים.⁸ העוטרים ביקשו למנוע את עקרותם מבתייהם בשכונה, שבהם גרו כשבעה עשרים, לאחר שבתי המשפט של המדינה שכבה את האזרע פסקו מתוך פרספקטיבה (צפונ) ערבית צרה, שענינה זכויות קניין, ובכעו שאין לדריים זכויות ב בתיהם. ההחלטה נשמכת על עלילה היסטורית-משפטית מرتתקת בראשיתה במאה התשעים-עשרה. במשך פרק של חמישים שנים, עד מאורעות תרפ"ט, גרו בשכונה יהודים תימניים על אדמת הקדרש. מאז עברה האדמה לידיו של נאמן, ולאחר מכן לידי הירדנים, ואלה מכרו אותה כדירות לתושבים מקומיים. קושaan רכוש אויב וארגוני חברה אזרחית מקומיים ובינלאומיים נשזו בעלילה שפרש פסק הדין. העלילה חשובה ודורשת ניתוח, אך לא מן הסוג שעריך בית המשפט בכוואו לבורר למי יש זכויות קניין, אלא מתוך פרספקטיבה דרומוזרחת החوتרת להבין את הזווית הפוליטית, החברתית והאנושית של המקרה כפי שהוא הראה ה kaliha המקומית, מעבר לסוגיות זכויות הקניין הפורמלית. העירה נגד הפינוי נדחתה בסופו של דבר. על אף נימת ההסתיגות של השופטת ברק-ארז, למערכת המשפט נוח למלא תפקיד בהשתחת הדין הפליטי והחברתי וביחסוtherו באמצעות צמצום הדין לסוגיות טכניות של קניין, כפי שהן מנוסחות במסורת המשפטית הצפונית-מערבית. את התושבים שנעקרו מבתייהם בעקבות פסיקת בג"ץ ציטט את החדשות וואלה ביולי 2019: "אין לנו מקום אחר, זה הבית שלנו" (הורדניצ'אנו 2019).

שלושת המופעים האלה מציגים מיציאות מרכבות של דחיקה ועקירה מהעיר. מופעים מגוונים אלו, לצד תהליכי עירוניים נרחבים, מדגישים את הצורך לחוק ולהמשיג את תופעת הדחיקה והעקירה ומדגישים את השאייה האפיסטטומולוגית המדריכה אותנו – להתבונן מהשולים על המשטר העירוני ועל האזחות העירונית שנגורת ממנו. לשם כך נסקר, מתוך זווית דרומוזרחת, כתיבה עכשוית – בעיקר צפונית-מערבית – העוסקת בדחיקה

מהעיר. נתמקד במיוחד בשני מושגים: עירוניות אפורה ומרחבים אפורים. לאחר מכון נבחן את הקשר בין מצב דחיקות ועקריות (displaceability) ובין מאבקים שקשורים בדפוסים ישנים וחדשים של קולוניאליות השזריים במשטרי קניין זהות, ואת האופן שבו כל אלה גם יחד מעצבים את העיר.

בתוך מסגור זה המאמדר מקדם שני טיעונים עיקריים. האחד הוא, כאמור, שיש להכיר בכך שהעליליה בהיקף תופעת הדחיקה והעקריה מהעיר, וריבוי המאבקים נגדה, מהווים יסודות בעיצוב האזוריות העירוניות בת זמננו. נתמוך טענה זו באמצעות דיוון בהתרחבותה של העירוניות האפורה ובהתפשטותם של מרחבים אפורים. הטיעון השני הוא כי אף שעיקר הכתיבה על דחיקה מתיחס לתנאים בעיר הניאו-איליברלית העכשווית האופיינית לצייד צפון-דרום הגלובלי,⁹ כאשר מסבירים את התופעה יש צורך לשלב בהסביר גם הגינויים מבנים אחרים – למשל לאומיות, קולוניאליות, מגדר ודת – האופייניים לציר מזרח-מערב. ככלומר, כדי להבין לעומק את מורכבותה של תופעת הדחיקה והעקריה יש לאמץ פרספקטיב אלכסונית, דרום-זרחי, ומトーך כך לפתוח נתיבים חלופיים לשם קידום שוויון זכויות בעיר ובחברה כולה.

תושבים עיקריים

רבה השונות בין המקרים של כרטיס התושב בקולומבו, מודעת הרחוב בשפה הרוסית בטאלין ופינוי תושבי סילוואן. כל אחד מהם מייצג עולמות תוכן וكونפליקט אחרים ושיוניים. עם זאת, המקרים קשורים זה לזה, מכיוון שהם מלמדים שהשפה המשפטית העוסקת בחוקיות ובזכויות קניין אינה מסיימת לפענה מציאות מורכבות. זהה כאמור חולשתה של הווית הצפונמערבית. ניתוח המקרים מנוקדת מבט דרום-זרחי מחייב המשגה של שכנות היבטים חמורים לצד היבטי זהות ותרבות מקומיים או אזרחיים. נתחיל במושגים שדריכם נבקש להתבונן בעירוניות בת זמננו. דחיקה ועקריה מהעיר פירושן גירוש אוכלוסיות ממוקם מושבן, הפקעת קרקעות והרס בתים, אך גם פעולות מעורנות יותר כגון הדלה תרבותית, אי-הכרה מרחבית או מסחר קרקעות מסורתיות ופיתוחן. אמצעים אלו ועוד מזינים (מחדר) את אופיים של תהליכי העיר ברכבי העולם ומרחבים את מנעד הכלים והאפשרוויות העומדים לרשותם של קובעי המוניות להשפיע על תחולת המוחhab, על התהילה החברתי בו ועל כיווני זרימת ההון. דחיקה ועקריה מלאות באופן שגרתי כמעט את תהליך העיר ברחבי העולם, ובעיקר במרחב המשמי, הסמלי והמודמיין של הדרום-זרח הגלובלי. התופעה מצבייה על מדיניות עקבית של מניעת זכויות מלאות מקבוצות מסוימות, ונדמה כי השימוש במדיניות זו הולך וגובר.

אנו מגדירים דחיקה ועקירה כמנעד של מוצבים פוגעניים המתבטאים בהרחקה של תושבים מלוא הזכיות והמשאים העירוניים: זכות מלאה לדירות, תושבות, נגשנות, שימוש במשאבים, שותפות בתהליכי קבלת החלטות, גישה להזדמנויות ולሞקי כוח במטרופולין. היבטים נוספים שנפגעו מהתליכי הדחיקה והעקירה כוללים את יכולת לשמר על חי קהילות, על אזורי מניה ועל תרבויות, והיכולת לקבל הכרה בזוהות באופן שמתבטא בתכנון העיר ובמשטר שלה. בקוטב אחד של מנעד הפגיעות נמצאים התהליכים כלכליים, פוליטיים, סביבתיים ותרבותיים שמתבצעים באירועים יחסית ובאלימות מתונה וכופים סדר חדש בעיר – למשל מניעת שירותים, פיתוח שאינו הולם את צורכי הקהילה המקומית או את יכולותיה הכלכליות, מניעת פיתוח הולם, ומונעת משאבי תרבות או הכחשת זיקתם ההיסטורית והתרבותית של תושבים למרחב שבו הם חיים. פגיעות אלו עשויות להתבטא בשילילת הכרה החוקית במבנים ובמושבי קרקע, באופן שעלול להביא תושבים למצב שהגדנו בעבר "זמןויות קבועה".¹⁰ תהליכיים כאלה גורמים לדוב להעמקת הקריםם בזוכיות התושבים לעיר בסביבתם המוכרת, גם אם אינם מיתרגמים לעזיבת תושבים. זהו קוטב הדחיקה. בקצה الآخر של המוצבים הפוגעניים נמצאים תהליכים פוליטיים ומשפטיים מהירים, אלימים ומוקדים של הריסה, הרחקה וגירוש תושבים, בעוזרת אלימות מהירה ומוקדת. זהו קוטב העקירה.

כל אלה, גם אם משמעותם המיידית אינה הרחקה פיזית, הופכים את התושבים לדחיקים ועקררים (displaceable), ככלمر לבני פוטנציאלי להידחק ולהיעקר. פוטנציאלית זה הוא חלק מהויהת החיים של מספר הולך וגדל של תושבים וקהילות ברוב הערים ברחבי העולם, במיוחד כאשר התושבים נמנים עם קבוצות זהות או מעמדות מודריניות כמו מהגרים, ילדים, צעירים, נשים וענינים. פוטנציאלית דחיקה זה, כך אנו טוענים, הפק למרכיב מבני קבוע בעיר.

פוטנציאלית הדחיקה והעקירה, ככלומר הדחיקות והעקרות, הולך וגדל ברחבי העולם. בשנים האחרונות הצבירה ספרות מחקר מושגית חשובה בנושא, המתמקדת במחקר דיווח, גנטראיפיקציה ומשטר מקרקעין, ובם כולם תחת המשטר המכונה "ניו-יליברליזם גלובלי".¹¹ מחקרים אלו מראים כיצד דחיקה נובעת מגוון הגינויים המעניינים תהליכיים מבניים קפיטליסטיים, כגון מסחר, השקעות נדל"ן ופיתוח כלכלת העיר, ומהתרה להשלטת "חוק וסדר" מותוק הגיון הריבונות ושלטון החוק המודרני. עם זאת, כאמור, ספרות זו היא צפונמערבית בעקירה ומתעלמת ברובה ממשטרים מרחביים המתגבשים בדורות ובמזרחה הגלובליים, כגון המרחב האפור הלא-פורמלי שאלו נפנה עת.

10. צפדייה ופתחאל 2014. וראו גם Sassen 2014; Marcuse and Madden 2016; Roy 2018; Rolnik 2019

Sassen 2014; Desmond 2016; Lees *et al.* 2016; Marcuse and Madden 2016; Rolnik 2019 11

עירוניות אפורה

במחקרים קודמים בחנו כיצד המתחים והסתירות בין ההיגיון הקפיטליסטי, הלאומי והמשפט-מנהלי, והיחסים הסימבוטיים שבין שלושת אלו, מייצרים ומנכחים סיטואציות עירוניות שאוthon לנוינו "מרחבים אפורים".¹² העירוניות האפורה היא מצד חוקי ופוליטי שהולך ומתפשט בעיר העולם, ובו הפיתוח הפורמלי והבלתי פורמלי (כלומר פיתוח שנעשה ללא אישור השלטונות) מתקיים זה לצד זה ושותרים זה בהזה. העיר האפורה קונה אהייה במרחבים הגדלים בין המרחב המולבן – החוקי, המתוכנן, הבתווח והקבוע – ובין זה המושחר,¹³ המוגדר על ידי השלטון כחריג, ספונטני, מסוכן ובר עקירה. בתווך זהה קומות ערים שלמות שהן מתגוררים כיום מילאורי בני אדם במצב של זמניות קבועה: חריגה מהחוק ההגירה, הקרקע והתוכנן תוך העלמת עין מצד השלטונות.

המחשבה התכנונית המקובלת גורסת שרק פיתוח פורמלי, דהיינו פיתוח במסגרת חוקי תכנון ובניה ופרוצדורות מנהליות שבכוועות אף הן בחוק, מבטיח יעילות, סדר, ודאות וקיודם הטוב המשותף. לעומת זאת, פיתוח בלתי פורמלי אינו נצמד להוראות התכנון והבנייה והינו מבוצע לפי הפרוצדורות המנהליות הקבועות בחוק. פיתוח זהה נפוץ במגוון תצורות, מסלams ופאבלות בשולי העיר שבום מתגוררים עניים ומיועטים מבנים נטולי תשתיות ומיטים לנפול ועד מגדיי יוקה במרכזי העיר שנוסף בהם קומות מעבר למותר בתוכנית.

עירוניות אפורה משלבת כאמור בין פיתוח פורמלי לפיתוח בלתי פורמלי. הערים של ימינו הן מצראפים (assemblages) של פיתוח חוקי, מתוכנן ומוסדר, ולצדו בנייה בלתי מתוכננת או לא מוסדרת. ברחבי העולם (אי-סדר זה מתאפיין בצמיחה מלמטה של שכונות ועיירות שנבנו בידי התושבים, בתכנון עצמי; בדה-רגולציה של פיתוח קרקע; בהגירה גוברת, חוקית ולא חוקית, של כפריים ותושבי חוץ אל שכונות עוני בשולי הערים ובתוכן; ובירידה בכוחו של הממשל, וזאת שחיקה במנגנון הרווחה האוניברסליים, העצמת

הקיוטו האתנו-מעמרי ושחיקת מעמד הבניינים.

המחשבה הרווחת היא שתושבים החיים כדי במרחבים פורמליים נחנים משלן זכויות, ואילו אלה החיים במרחבים האפורים מודדים מזכויות. אך זו היא השיבה פשטנית, ובמציאות נושא הזכויות במרחבים האפורים מורכב יותר. פיתוח בלתי פורמלי מתאפיין גם בח:rightות מהחוק ומהתוכנן שנעשות מלמעלה, בדרך כלל כאשר תוכנית העיר (אם יש כזאת) הופכת לרשף רקע עמוס מול יוזמות הפיתוח של קבוצות חזקות, יזמים ורשות. אלו נחנים לעתים מפריכיגיות מופלגות מעבר לאלה שהחוק מעניק, וכמוון מעבר למותר

12 צפדייה ופתחאל 2014; צפדייה 2009; Yiftachel 2016.

13 השימוש המטפורי שהוא עושים כאן בזכאים מתכתב עם השיח המשפטי והכלכלי (הnicer במונחים כמו שוק אפורה או הלבנת הון), ואין לו קשר לשוכנים אתניים או גזעים.

בתוכניות הפיתוח הרשמיות. דוגמה לכך היא חריגות בניה בדמות תוספת קומות במגדלי יוקרה (המיועדים למגורים או למשרדים), שראשתן בהעמת עין של הרשות וסופן בדרך כלל בהסדרה תכנונית, بما שהחוקרת טליה מרגלית כינהה "עסקאות תכנון" (2013) – עסקאות שמנגדילות את הונם של היוזמים ומאפשרות למשתמשים זכויות שהתקנון המקורי לא היה מאפשר.

הדוגמה של מגדלי היוקרה מרמזת על דינמיקה של הלבנה, ככלומר על האפשרות לשנות את מעמדו המשפטי של פיתוח בלתי פורמלי ולהפוך אותו לפורמלי. אך מתקיים גם התהילה ההפוך, של השחרה או הפללה, שבו מרחבים מסוימים רשמי כבלתי פורמליים ותושביהם מסוימים כמושללי זכויות. במלים אחרות, מרחבים אפורים ממוקמים בין המרחבים הפורמליים החוקיים, המאושרים והבטוחים ובין המרחבים הלא פורמליים, של הפשיעה, ההרס והגירוש. המבט הצפונמערבי מפנה כאן אל הדיכוטומיה שבין חוקיות ופשיעה; המבט הדرومזרחי, לעומת זאת, מפנה אל ריבוי גוניהם של המרחבים האפורים, ובעיקר אל אוכלוסיותיהם, במטרה להשוב מחדש על אורות עירונית. אוכלוסיות העיר, זהותה, מצבה הכלכלי, מעמדה החברתי ועוצמתה הפוליטית הם מרכזיים קרייטיים בהכרעת מעמדו של המרחוב, ומכאן גם בקביעת זכויותיה של האוכלוסייה בעיר. התוצאה היא היררכיה של אוכלוסיות שונות שזכויותיהן לעיר שונות ובסיסות על מצרפים של מתן זכויות ומניעתן. המציגות מזמנת שפע של דוגמאות לכך. איסור השימוש בשפה הרוסית באסטוניה, למשל, הוא דוגמה להשורה בתחום זכויות התרבות והכלכלה. כך כמוון גם סילוק תושבי בטן אלהוֹא מבתייהם בסילוואן. הדוגמאות לתחילך ההפוך, של הלבנה, קיימות גם הן – למשל רכבים מהאהזים בגדרה המערבית, שנבנו באופן לא חוקי ובעמדם הוסדר רטרואקטיבית בשנים האחרונות, או חוות הבודדים בנגב, שבג"ץ קבוע כי הן בלתי חוקיות אך הן אוישו בדיעד. אולם לרוב מהלכי ההשורה והלבנה מרכיבים יותר ועשויים להתבטא למשל בשילילת הכירה בפיתוח מסוים והלבנתו בתוכנות חדשה ונouceת, כפי שנעשה במקרה גבעת עמל בתל אביב, או בפיתוח בלתי פורמלי שהרשויות נוטות להעלים ממנו עין עד אשר בשלים התנאים והזרמנויות להשורה, כמו במקרה של אום אל-חויראן. השורה והלבנה הן פועלות פוליטיות, ויש להן השלכות ברורות על נושא הבדיקה והעקירה. מי שחיים במרחבים האפורים מוגדרים, באופן תמייד וمتמשך, כזומנים. הגדרה זו משמעה שתושבי מרחבים אלו הם דחיקים ועקריים, ככלומר בטיפול משפטי מתאים ניתן להרחקם. אולם עקריות בדרך כלל אינה מובילה לעקירה בפועל. לרוב, מה שנחשב מצד זמני נמתח לתקופה מסוימת, ולעתים איום העקירה מן המרחוב האפור עשוי להתפוגג לתוך תחילכי הלבנה ואת מקומו עשוי למלא תכנון מסודר שמביטה את זכויות התושבים והקהילה.¹⁴ אך חשוב לציין שהלבנתם של מרחבים אפורים שבהם חיות אוכלוסיות

מוחלשות נדירה יהסית. רוב המקרים של הלבנת מרחבים אפורים קשורים ליכולתם של בעלי הון או בני מעמד פריבילגי לקבל לידיהם זכויות פיתוח מוגדלות, חוקיות ובוקר רוחיות, אגב פינוי תושביהם ה"לא-חוקיים" של מרחבים אלו (Bhan 2016).

דינמיקה זו של דחיקת האוכלוסיות המוחלשות מרחבים אפורים וכניסת אוכלוסיות מוכססות למרחבים מולבניים, עתיר זכויות והון, מעמידה את ההליכי עבודה הגבולות (bordering)¹⁵ בתוך העיר בין אוכלוסיות עירוניות הנבדלות זו מזו במעמדן ובזהותן (Yuval-Davis *et al.* 2019). האוכלוסיות המוחלשות, המעודדות להרחקה בעיטים של פיתוח והתחדשות אגב הלבנתם של מרחבים אפורים, הן לרוב אוכלוסיות של מהגרים פליטים, מיעוטים, קשיישים, ולאחרונה גם צעירים שאינם יכולים להתמודד עם מחד"ן המאמרים. על בסיס תובנה זו טענו כי ההאפרה העירונית היא תהליך של אפרטהיד זוחל, היוצר ומעמיק אוזחות עירונית המאפיינת במצבים רבים של "נפרד ולא שווה" (צפדייה ופתחאל 2014).

אם כך, דחיקה ועקריה אינן פעולות משפטיות או תכנוניות גרידא. אלו פעולות פוליטיות שמנועות ממניעים חומריים (שכבר פגשו לעיל בצד צפון-דרום), דהיינו מהגיאון קופיטליסטי, ומণיעים זהותיים שענינים העצמת הדומיננטיות הטריטוריאלית של קהילה אחת אגב דחיקתה של האחרת (סמןנים כאלה זיהינו כבר בצד מזרח-מערב). תובנה זו, לצד ההנחה שמרחבים אפורים הם דינמיים מטבעם, מסייעת לנו לפרק את הדיבוטומיות שבין חוק לפשע, בין המתוכנן לسفונטי ובין השיך לזר, המאפיינות את המחשבה התכנונית, המשפטית והפוליטית. תחת זאת אנו גורסים כי עדים כוללות מגוון גודל של מרחבים אפורים שהם חלק אינטגרלי וקבוע של ייצור המרחב העירוני, שהמשטר העירוני יוצר, במכוון או שלא במכוון, מדרג אוזחות שבו הקיטוב ואי-השוויון הולכים ומעמיקים (שם).

חלקוּתָה של התיאוריה הפלנטרית

"החשש הגדול הנובע מטהlixir הג'טראיפיקציה הוא, כמובן, שתושבים שהכנסתם נמוכה וסוחרים שמתוך הרוחחים שלהם קטן יידחו על ידי תושבים אמידים ועסקים רוחחים יותר". דברים אלו, שפורסמו בכתב הניו יורק טיים ב-23 בדצמבר 1985 (Smith 2005, 29), משקפים את הטענה הבסיסית שדחיקת תושבים מאורי המגורים שלהם נובעת מפעולות הון במרחב (Newman and Wily 2006; Slater 2017), בעיר שמצויה כניאו-לבירלית (Brenner and Theodore 2002) ובמילימ' פשوطות: דחיקת תושבים נובעת מוג'טראיפיקציה,

¹⁵ תרגמנו את המונח *bordering* ל"עבודת גבולות", מינוח המਸמן פעולה מתמשכת של יצירת גבולות, הנעתם, הזותם או הסרתם.

שם שמהה הרחקה ודחיקה של תושבים ותיקים. כיצד זה קורה? באזרורים בעיר שהו נזונים להזנחה מתמשכת נוצר פער בין ערך נכס הנדל"ן הנוכחי לערך הפוטנציאלי. מושקע בהם הון עודף, בתקופה שניבת השואה לבعلיו. ההשקעות יוצרות ביקושים לאזרורים אלו. מי שעוברים לגור בהם, הגנטריפיקטוריים, הם שחקנים פעילים במעטם כלכלית שימושם גם בהון הפוליטי והסימובי שלו לעיצוב המרחב, ואגב כך מסיעים, גם אם לא במודע, להעלאת התshawות על ההשקעה. עליית ערך הנכסים, עלויות המניה באזרור והשתנות הסביבה החברתית והתרבותית כתוצאה מהגנטריפיקציה דוחקים את התושבים הוותיקים מוכויות לעיר ואף מהאזור.

ההון המושקע אינו בהכרח מקומי או פרטני. הוא עשוי להיות הון גלובלי, למשל הון תאגידי. כפי שטוענת סASN, ההשקעות הללו "חווצות את גבולותינו המושגים – המונחים והקטגוריות המשמשים אותנו כדי לחשב על הכללה, הפוליטי ועל רגביונותן של מדינות לאומיות וアイידיאולוגיות" (Sassen 2014, 215). עם התקבלות ההבנה שמדובר בתופעה גלובלית, החלו להופיע בספרות ניסיונות להחיל על ערים בצפון ובדרום הגלובלי תכונות תיאורתיות שימוששות במוגרות מרקסיאניות גורפות. לורטה ליס ואחרים (Lees *et al.* 2016), למשל, מציעים את המונח "גנטריפיקציה פלנטרית" (planetary gentrification). לטענתם, יש לבנות "מחקר עירוני עולמי אמיתי" (שם, עמ' 12). הם דוחים את הטענה כי מתרחשת דיפוזיה של תהליכיים ותיאוריות מהצפון אל הדרום, ומצביעים לגash חיאוריות עירוניות משותפות שהגנטריפיקציה תשמש בהן ציר מרכזי. באופן דומה, ניל ברנר וכרייסטיין שמיד (Brenner and Schmid 2014) שואלים מהפילוסוף אנרי לפבר את המונח "עיר פלנטרי" (planetary urbanization), שפירושו התהיליך העולמי הגורף שבו מושלים מקומיים – ואין זה משנה אם הם בדרום או בצפון הגלובלי – תדים אחר השקעות הון, מעודדים ומתריצים פירמות ותאגידים גלובליים להשקיע בערים, ודרך המשוחרר העמוק הזה מעיריהם גם את המרחבים הכהפריים והעורף הטבעי של העיר.

הניסיונות לגash מוגרות תיאורתיות פלנטריות משותפות (כלומר עולמיות, גורפות, עקבות) לערים, לאזרורים ולאוכלוסיות השונות בעולם החשובים, מכיוון שהם ממקדים את תושמת הלב בפעולתו של הקפיטליזם הגלובלי בזירה העירונית ובchiafuvoו המתמיד אחר אפקטי השקעה מניבים בשדרה ההשקעות, שהוא כיום דיגיטלי וגלובלי כמעט לחלוטין (Rolnik 2019). אולם לשיטתנו, הניסיונות הללו, על אף תרומתם החשובה להבנת הכלכלת הפוליטית של העיר, מותירים חללים ובים בתחום האמפרי והמושגי, מכיוון שרבים מאירועי הדלקה מהעיר, הגירוש, ההרחקה מזוכיות והרס הבתים אי-אפשר להסביר באמצעות תהליכיים כלכליים או תנומות הון, יהיו הם עולמיים או מקומיים. חלק מההסברים לתופעות העירוניות הללו נועצים בסוגיות הקשורות בביטחון, בחוקיות

ובאי-פורמליות, ובמהים על רקע גזעי, דת, אתני, לאומי ו אף מגדרי. הסברים אחרים קשורים ברגישיותיהם של קהילות מסוימות להזעים סביבתיים. את ההסבירים הללו, להבנתנו ובדיקה להה סוסה סנטווש (de Sousa Santos 2015), אי-אפשר להכפיל רק להגיוון הקפיטליים הניאו-ליברלי או הגנטריפיקציה העולמית. התעקשות על כך משתייה את מגוון התופעות הירוניות ואנייה מאפשרת הבנה של תהליכיים ברמת המזו (mezzo), שבין המקומית לعالمית.

AINENO שוללים את ההסבר המركסיאני, אלא את הנטייה לראות בו הסבר בלבד ורלונטי לכל מופעי הירוניות. כאמור, אנו רואים אותו כחלק מגישה ביקורתית קלאסית, או בשונם של הלגה ליטנר ואריך שפרד (Leitner and Sheppard 2016), תיאוריה עירונית אנגלופונית ביקורתית. גישה זו נשענת על הנחות יסוד סמיות המעמידות במרכזו את עולם התוכן הליברלי, ועימיו מושגים כגון אוניברסליות ביישום מדיניות, אזרחות כללילית, שוק חופשי-ביביול, זכויות קניין יציבות, דיקוטומיה בין ציבורו לפרטיו, שלטון החוק, תכנון עירוני אפקטיבי ומחייב ועד. גם אם יש כוונה לדון בערים בכל העולם מתוך תיאוריה אחת משותפת, כמו למשל בניסיונות של ליס ואחרים או של ברנר ושמיד (Brenner and Schmid 2014; Lees et al. 2016), הנחות היסוד הללו משקפות דומיננטיות של מחשבה צפונמערבית. מחשבה זו מתעלמת ממבאים מקומיים של המציאות המרחבית, החברתית והפוליטית בערים ברחבי העולם, כמו יצירת היררכיה פורמלית של זכויות לעיר בקולומו, ניסיונות העלמת הרוסית מהמרחב הירוני באסטוניה או התמקדות בפרשנות צרה של זכויות קניין בהכרעה על בעלות על נכסים בסילוואן. מסיבה זו חוקרים רואים בביטחון קלאסית זו חלק ממערכות יחסים פוטකולוניאלית וניאור-קולוניאלית שמנסה להמשיך ולכפות את החשיבה מהצפונמערב העשיר והדומיננטי על ייצור הידע ותיאור המציאות במוחוזות הדרום-זרחה.¹⁷

מדרום-זרחה לצפונמערב?

לאור הנאמר לעיל, אנו סבורים כי הגיע הזמן לאמץ את הפרספקטיבה הדרום-זרחת לא רק במשמעותה האפיסטטומולוגית אלא גם במשמעותה הגיאוגרפית, מכיוון שמכן, כפי שהסבירנו בפתח הדברים, נובעת המשמעות הפוליטית. הגישה העת לפתח תובנות ביקורתיות שמקורן בדורמזהה הגלובלי ולהחילן – כМОבן רק אם הוא רלוונטיות – על מנת העיר בכלל, גם זו שנמצאת בצפונמערב הגלובלי. עם האצת ההגירה בתוך הדרום-זרחה עצמה וממנו אל הצפונמערב, ועם התפשטותם של מרחבים אפרורים, ביקורת כזו עשויה לספק הסברים משלימים מבוססי מקום לתופעת הדחיקה והעקריה מהעיר.

הציר העירוני האלכסוני שאנו דנים בו, הנמהה בין הדרומוזר לחוף צפון מערב הגלובלי, מהדחד כאמור את הגיאוגרפיה של התקופה הקולוניאלית וההשתלטות האירופית הלבנה על הרים והאזורים הגלובליים. זו חלה עם התפשטותן של האימפריה הספרדית והפורטוגזית, המשיכה דרך השטבות אירופית מוחלטת כמעט על משאבי העולם, והפתחה לדומיננטיות אמריקנית וסובייטית (וכיון גם אירופית, ובתים קרוב – גם סינית) בכלכלה, בפוליטיקה ובAMILITARIZZIA העולמית. אך ציר זה אינו גיאוגרפי בלבד, משומש לדרכים ולמטרה הגלובליים יישם היבטים כלכליים, תרבותיים, פוליטיים ואתיים, כפי שהציגו קודם. במובנים רבים היבטים אלו ממשיכים לתזק דומיננטיות צפון מערבית, שאמנים נחלשה מעט אך לא נעלמה.

פן חשוב נוסף בציר אלכסוני זה הוא דפוסי ייצור הידע האורבני, ככלומר האופן שבו הידע על המתרחש בעירים הללו נאסר, מעובד, מקטולג ומפורסם. מפת ייצור הידע האקדמי והמצווע עידין משקפת את העולם הקולוניאלי: מוסדות המחקר והחינוך בצד צפון מערב הגיאוגרפי והתרבותי שליטים בייצור הנתונים והתיאוריות, בפלטפורמות (בעיקר פרסום בכתב עת), בהענקת התארים ותקצבי המחקר ובשימושים בידי הידע המדעי. ויש לכך גם ביטוי אפיסטטומולוגי: רוב הידע להבנת העיר ולהתנהגות העיר מסתמך על ערי הצפון הגלובלי, וברוך קבע הוא מיווכח מהן ומיוושם בהקשרים אחרים וധודים בעיר הרים והאזור (Watson 2013), ועל ערים בצפון ובמערב הגיאוגרפיים שנתפסות כפריפריאליות לערים מרכזיות. כך למשל תל אביב נתפסת כמודל עירוני רצוי לכל הערים בישראל.

מחלוקה נוספת היא הלגיטימציה של מקורות הידע. נקודת המוצא לזרות הדרומוזרחת היא שהעיר, כל עיר, מkaplat בתוכה סוג ידע רבם ומגוון שאי-אפשר לצמצם לידע אקדמי אוניברסלי. מתוך כך, הידע על העיר נובע מגוון מקורות – לא רק מקרב חוקרי העיר או השלטון בעיר ולא רק מזווויות מחקר שונות אלא גם מתושבי העיר עצם, חזננים והקבועים, לרבות אלה המתואגים כמשתיכים לפריפריה עירונית (Leitner and Sheppard 2016; Yiftachel 2016). תושבי העיר מפרשים את העיר בשלל דרכם ומנקודת מבט רבות, ויחד יוצרים מנעד השקפות ביחס לעירם.

חשוב להדגיש כי הגישה הדרומוזרחת אינה מבקשת לסתור את הגישות הקלאסיות לייצור ידע אלא להוסיף עליהן מורכבות ואמינות. הגישות הקלאסיות מתמקדות בידע "אובייקטיבי", אמפירי וסתטיסטי, שנשען בעיקר על המعرفות הפוליטיות והמשפטיות הרשומות כגון מפקדי אוכלוסין, סקרים ורישומים של ועדות תכנון. ידע זה מאורגן ומונגש דרך מקורות רשמיים, שלטוניים וקדמיים והוא מתבסס על "לאומיות מתודולוגית", ככלומר המדינה ומוסדותיה הן היחידות הבסיסית המשמשת לisoft הידע, לאיישרו ולהפיצו. להבדיל, ייצור הידע הדרומוזרחיarez, לצד הידע הרשמי שמקורתו אקדמיים ושלטוניים, גם ידע סובייקטיבי של המשתמשים במרחב העירוני, במיוחד אלה שנמצאים בעמדות חברתיות שליטות (ועל כן דחיקים ועקרירים), ובמיוחד בחשבון את פרשנותם לסטויציות עירונית – במיחוד ככל שעלולות להוביל להרחקתם.

"עירוניות חדשה", קרי פיתוח עירוני הכלול תשתיות, ג'נטרייפיקציה, התחרשות עירונית, שימושי קרקע מגוונים, נגשויות, קישוריות בין חלקי העיר ובינה לבין סביבתה ועוד, נתפסת מהזוויות הצפונמערכית כדי שיש לשאוף אליו. במרכז הדיוון המחקרי בתחום התכנון והניהול הציבורי ניצבת השאלה מהו המרכיב העיקרי הדורש כדי למש את העירוניות החדשה בעילות ובאפקטיביות. היו שקבעו כי מרכיב זה הוא מישיות מקומית (Cohen *et al.* 2012), חדשנות ויזמות (Barber 2013) (Florida 2014), ערים חכמות (התוקה ואחרים 2018), מעמד ראש העיר (Krugman 2011). באופן פרודוקטיבי, עיקר הביקורת על טענות אלו בספרות lokah במחותצנות צפונמערכית, ונשענת ברובה על תוכנות מركסיאניות (או ליברליות) לגבי הון ויחסים מעמדיים בפיתוח העירוני.

עם זאת, ועל אף הגל החדש (והמתubaה) של כתיבה "מהדרום", עד היום אי-אפשר להבחין בהtagבשותה של תיאוריה עירונית דרום-זרחי. קיימת סדרה של המשגות ביקורתיות, לא תמיד הקשורות זו בזו, שמצוות מענים חלקיים לסוגיות עירוניות, בעיקר בדמויות מזו אзорיות. רובן צומחות מתוך תוכנות ביקורתיות העוסקות בדיכוי ושחרור (ראו למשל Bhan 2019), אבל בו בזמן הן אינן מתעלמות מן היבטים הכלכליים או מן התיאוריות הביקורתיות לגבי העיר הצפונמערכית. להפק, הן מרגישות את היחסים הסימביוטיים אך הלא יציבים בין גורמים מבניים כגון הון וגולובליזציה ובין אתניות, חוק, והוות ותרבות ביצירותם של משטרי דיכוי (Yacobi and Tzfadia 2019).

קולוניאליזם ישן, קולוניאליות חדשה

משטרי והוות הם זירת מאבקים שבנה נוצרים ומתעצבים אופני חלוקת הכוח והמשאבים בחברה על פי זהויותיהן של הקבוצות המרכיבות את אוכלוסיית העיר. למרות זאת, העיסוק במושרי זהויות בדרך כלל נזנה בספרות הצפונמערכית, גם כאשר המחקר עוסק באזוחות עירונית או בעיר הצדקה. נקודת הפתיחה הלא מדוברת ברובה של ספרות זו היא שהאוכלוסייה הנחקרת מורכבה מאזורים שמוקנות להם זכויות פוליטיות ומשפטיות מהוות ושות, ושיימת מעדכת חוק, משפט ותכנון המנהלת את החברה באופן אפקטיבי. הנחות אלו, מן הסתם, אינן תקפות לרוב הפיתוח העירוני במרחב העצום של הדרומוזה האגולובי.

על בסיס הנחות מוטעות אלו, אחת העמדות הליברליות המקובלות חוגגת את השונות וגיוון הזאות בעיר ורואה ברכבתותיהן תנאי משמעותי לקידום העיר המשגשגת בעידן ההגירה הגלובלית (Glaeser 2011). מערכת הזהויות מבטא מעין בחירה חופשית, לרוב סמלית, אשר אינה משפיעה עמוק על ניהול הדמוקרטיה הליברלית האורבנית. דמוקרטיה זו מבוססת, לפי הגישה הזאת, על זכויות האדם, תהליכיים משתפים, שוק חופשי של דיוור פרטי, מנהל תקין ושלטונו חוק "יעיור צבעים". בمعך מודמיין זה, להזיות הקולקטיביות

אין מעמד מבני שמעצב את הבסיס האזרחי והמשפטי של החברה כולה (ראו למשל לענייני זהות שאינה מעמדית, מכנה אותן במונח המולול "תודעה כובצת" וגורסת כי הם משבשים את יכולתו של המעמד הנמור לנחל מאבק אפקטיבי על חלוקת משאבים הוגנת. להבדיל משתי עמדות אלו, בראיה הדרומוזוחית משטרו זות וזכים למקום של כבוד, מכיוון שהם יוצרים את החיבורים בין מבני כוח וחלוקת הון, והיגיון קולוניאלי. משטר זה, קונפלקטים אטניים ואישווין על בסיס זהות מייצגים במקרים רבים את המשכיותה של העיר הקולוניאלית, המתאפיינת במחותנות דכאנית של זהויות, ניצול, היררכיה של זכויות, ועבודת גבולות והפרדה יומיומית בין הקבוצות (Yuval-Davis *et al.* 2017). הפרדה זו עשויה להתחבṭא בסגנוגזיה וולונדרית לכארה על בסיס יכולות כלכליות של פרטיהם ("שוק חופשי"), או באפרטהייד זוחל המקנה להזוהות שונות חבילות זכויות לא שוונוניות, גם מבלי שינויCMDיניות רשותית. כך, עומק הדלקה מהעיר וממשבאה ומידת הנזק שהוא מסיבה לתושבים קשורים ישירות במשטר הזהויות, הנוצר משילוב של היגיון זהות-מדינתי, פוליטיקה עירונית והיגיון אטני-גזעי של הון. ערי המדרינה של נסיכות המפרץ הפרסי, ובראשן דובאי, ابو Dhabi, קטר וכוכית, הן דוגמאות בולטות בדרך שבה משטר עירוני נבנה על הפרדה כפואה ואישווין זהותי عمוק ורב-דורי ולופן שבו הקפיטליזם, הפיתוח העירוני והאוטופיה של ההון מושתנים על משטר זהות דכאני (מעוז 2020).

הדיון בדלקה ובעקירה מבעד לפריזמה של משטר זות והנחתה של ההוויה הקולוניאלית בפועל היומיומי של העיר העכשוית מהיבטים הסבר על קולוניאליזם. עד לפני שנים אחדים, ההדרה לקולוניאליזם הייתה הגדולה משפטית-חוקית ברורה ומצוירת, ויוסדה בדרך כלל לכיבוש טריטוריות והכפתת אוכלוסיותיהן למשטר נפרד ולא שוויוני. גירוש ילדים, ולייטים גם השמדת ילדים, היו מרכיב חשוב בניכוס המרחב לטובת כינון משטר אירופי, העצמת החברות העסקיות המזוהות עימיו וטיפוח האוכלוסייה המתישבת מטעמו בקולוניות.

בימינו התהפק התרבותן במרחב – האוכלוסיות המוכפפות מהగרות אל העיר, לרוב בעל כורחן, עקב משבדים חזורים ונשנים באזוריים הכהרים אך גם בשל ההזדמנויות הקיימות במרחבים העירוניים. בעיר הופכות לעיתים קבותות מגברים אלו לאחזרות זכויות או כוח, ומנותבות בידי הכוחות השולטים אל שולי הכלכלה והמרחבים הלא-פורמליים, למצב של "נפרד ולא שווה". מגנון השוק, התכנון והחוק המגדירים אותן ללא חוקיות ממשmis כיום תשתיית ליצירת יחסים קולוניאליים-למחצה של הפרדה זהותית וניצול כלכלי, בזכות השלוב בין כוחה הכלכלי העצום של העיר ובין התדרmitt המוחשת למגנון השוק ולהחוק, המצירת אותם כיעורדים לשונות זהותית (Brown *et al.* 2003). אולם מתחת למעטה הניטרליות, כפי שטוענת ליסה דאגן (Duggan 2003), השוק והחוק "מארגנים את החיים הפוליטיים והחוומיים במונחים של גזע, מגדר ומיניות, לאומיות, אתניות ודת" (שם, עמ' 3).

אכן, דחיקה ועקריה מהעיר בימינו אינן תולדה של קולוניאליות צבאי וגוזי של העבר, אך מנגנון השוק הקפיטליסטי "יעירור הצבעים" אינו מספק הסבר הולם להיררכיה האוצרית שנוצרה בערים העכשוויות. התפיסה הקולוניאלית, זו שהושתתה על אימפריאליזם, כיבוש, עקרת תושבים מקומיים והתיישבות, דמותה השתנה אולם עקרונותיה לא נעלמו. הם מתבטאים בדפוסים של דחיקה (אך לא בהכרח גירוש) של קבוצות מסוימות – לרוב ילדים, מהגרים, מיעוטים ועניים – והרחיקתן מזכויות לאזרחות עירונית שוויונית, ניכוס רכושן, וחיפתן לריבוד חברתי, לניצול ולסרגזציה (Porter and Yiftachel 2019). הכוחות השולטים בעיר משמרים קבוצות אלו במעמד זמן, וכך, להבנתנו, מפתחים מצבי הדחיקות והעקריות שבבסיס האזרחות העירונית בת זמננו.¹⁸

בקשר זה, דחיקה והרחקה אינן מנומקות בדרך כלל באמצעות זהותן של קבוצות. את הנימוק הזה מחליף מנגד טרמינולוגי טכנוקרטי שוווני לכואורה הכלול מונחים כמו חוק וסדר, זכויות קניין, אכיפה, בריאות הציבור, התאחדות יוונית, מלחמה בעניין, פינוי-בני, פיתוח עירוני וטובת הכלל. אלה הם מונחים שקשומים לרוב הציבור, ובוודאי לפיקוד בכירה, למחוקות תכנון ולאגפים משפטיים (Ghertner 2015; Bhan 2016). המכניזם של השוק, כפי שמדוברليس ואחרים (Lees *et al.* 2016), תורם גם הוא למידיניות מרחבית זו בכואו לפתח אזורים שבהם חיות קהילות פריפריאליות. כך נשורים הדחיקה, העקריה והפיתוח אל תוך מאגר הזיהות היררכי ומיצרים את מה שאנאניה רוי (Roy 2018) מכנה "הרחקה גזעית" (racial banishment). התגברות הדחיקה והעקריה מהעיר מבטאת אפוא את הרוח הקולוניאלית המוסיפה להחיל שליטה דכאנית במרחב. רוח זו בימינו אינה מתחפת בהכרח בכיוונים של מקורותיה, אלא נשורת במגוונות עירן[U] עכשוויות כגון מקרים הפיתוח הכלכלי, השלטת חוק וסדר וקיים משטר זהויות היררכי.

מדחיקה ועקריה לדחיקות ועקריות

על אף ההיקף הגדל של הרישת בתים והרחקה פיזית מהעיר ברחבי העולם (Rolnik 2019), הידע האמפירי החשוב על התופעה אינו מספיק כדי לפתוח מסגרת חדשה לניתוח העיר. כאמור, אנחנו מציעים כאן פיתוח מסגרת כזו באזעמות שני מונחים חדשים – דחיקות ועקריות, המשקפים את המונח *displaceability*. מונחים אלו מייצגים מנגד של מצבי פגיעות פוטנציאליים, לאו דווקא ממשיים, שתושבי העיר נתונם להם. דחיקות פירושה תהליכי כלכליים, סכיבתיים ותרבותיים איטיים יחסית שבהם מופעלת על התושבים אלימות מותנה, שברוב המקרים מעמיקה את הפרסום בזכויותיהם לעיר מתוך כפיה סדר

¹⁸ מובן שגם אליטות הון טרנס-לאומית הן זמניות בעיר, אולם אלה אינן נתפסות כעקריות. זמניותן נובעת מנטיטתן לנوع במרחב הגלובלי לשם פעילות עסקית. ערים רבות מתאמצות למשוך אותן אליו (Sklair 2012), ולכן איןנו מתייחסים כאן למעטם זה.

דמוגרפי, אדמיניסטרטיבי, חברתי, תרבותי וככללי חדש על סביכתם המוכרת. עקריות פירושה תהליכיים פוליטיים ומשפטיים מהירים שבהם מופעלת על התושבים אלימות מוקדמת בדמות פעולות הריסה, הרחקה וגירוש. המזיאות מבוסן מרכיבת מגוון רחב של מוצבי ביןים בין שני הקצוות האלה.

אנו רואים במושגים אלו יסוד לפיתוח מסגרת ביקורתית על העיר, מכיוון שהתייחסותם מגעת אל מעבר לפעולה שלטונית ממוקדת בזמן נתון שמסתiyaת בדיחה ועקירה ממשיים ומתרת את התנאים המבנאים בעיר. מצב של דחיקות ועקריות מציב אוכלוסיות רבות בעיר תחת צליל התקתקוק המתמיד של מגנון השהייה, בלי לדעת אימתי יפקע וכייד. זmanın מרחב העירוני שאל, ומזהו גם אורךון העירוני. חוסר ביחסון וסכנה הרחקה מתמדת הן חוותה מתחשכת של אוכלוסיות רבות בעיר.

חוסר ביחסון ואי-יציבות כלכלית, ובפרט דיור לא יציב, הם אפוא התשתיות הנסתדרת של אורךות עירונית עכשוויות. ככל שהוסר הביחסון גדול, כך נחלשת האוזחות העירונית ועימה הזכיות לעיר הנגורות ממנה (Lebuhn 2013; Kothari 2015). הדחיקות מתעצמת בקרב "אוכלוסיות בלתי-פורמליות" – אלה שנעדרות אורךות מדינית פורמלית, או מתגוררות למרחבים אפרומים, או בקרב מייעוטים, עניים וצעירים. היא חזקה במיוחד בקרב שכרי דיור אך אינה פוסחת גם על בעלי דיור, במיוחד אם נכסיהם משועבדים או מושכנים. דחיקות ועקריות פועלות על רבים מאוד במטרופולין העכשווי, גם אם בעוצמות שונות.

תרשים 1 ממחה את מנעד מוצבי הדחיקות והעקריות של אוכלוסיות העיר, כולל את מידת הסכנה להרחקה מזכויות (חצר האופקי), לפי זכויות קניין על נכסים ורכוש (הציג האנכי) ולפי מוצבי איב-ביחסון כגון תלות במשכנותאות, זכויות בדיור ציבורי, מחاري קרקע ומידת חשיפותם לספקולציות, איוםים סכיבתיים, סכסוכים טריטוריליים ועוד – כולם בזיקה למדייניות דיור, קרקע, תכנון והגירה. ההצגה של שני הציגים הללו בתרשים אחד ממחיכה את הדיון שערכנו עד כה, שכן היא מערערת את הפרדה בין ההיגיון הקפיטליסטי והחוקי לבין ההיגיון הקולונילי הא-פורמלי. לאורך זמן, כפי שמהishi החץ המפלח את התרשימים, בשל שינויים במדיניות הדיור, הקרקע, התכנון והגירה, החל שחקה בזוכיות מרחביות קולקטיביות המספקות ביחסון, והן מוחלפות במצבים שבירריים, בלתי מוסדרים, שבhem תושבי העיר מארגנים לעצם מרחבי מחייה זמינים.

התגברות מוצבי הדחיקות והעקריות גם מדגישה את החשיבות של עיצוב נוף הזמן (timescape), החיוני להבנת התופעה. זכויות עירוניות הקשורות להסדרים הפליטיים, התכנוניים והמשפטיים שבהם מגולים ממדוי הזמן, למשל היסטוריית הזכיות במרחב נתון (כגון מגורים בו לאורך דורות, הגירה או גירוש), הסדרים משפטיים של זכויות קניין בעבר ובהווה או תכנון עתידי של המרחב. מתוך הכרה בחשיבות הפליטית של מסגרת הזמן, ומתוך הבנה שדרחיקה אינה מוחלת באופן שווה על הכלל, המחקר שלנו בנושא מאמץ

זווית פלוריורסלית גם ביחס להיבט הזמן. הזוויות המרוכבות מקורן במשמעותם של זכויות במרחב, בהכללה ובהדרה של קבוצות ופרטים, ובאימוץ דוקטרינות משפטיות שמארכנות את משטרי הבעלות על הנכסים על פי חוקים ותקנות תלו依 זמן. המקדים שהצגנו לעיל מקולומבו, מטאלין וירושלים מדגימים היטב כיצד זכויות מרחביות תלויות בהיבטי הזמן המרחבוי.

מכאן, המצב הזמני הדרפני אף הוא אינו מוחל באופן שווני על הכלל. קהילה אחת היהת זמניות שברירית, קהילה אחרת עשויה להיות זמניות קבועה, ואילו בעלי אזרחות מלאה מהמערכות הגבוהים עשויים להיות בעלי ביטחון קבוע בזכויות העירוניות. כפי שדגימים שלושת המקדים, תנאי הזמניות עצמה נתונים במשה ומתן מתמשך דרך סוגיות כמו רישיונות עבודה ושהייה, רישום ילדים לבתי ספר, זמינות שירותים, תקופותם של צווי הריסת בתים, פינוי חDAL פירעון של שכירות או של שכנותאות, עקירה של שכונות וישובים או הכרה בהם. התכנון המודרניסטי, המדמיין עיר מאורגנת, מתוכננת וחוקית, הופך לעיתים לרעש רם רם לנוכח המערך הפליטי, המשפטי והקנייני הסובך זהה שלתוכו הוא מנשה להיכנס (צפדייה ופתחאל 2014).

תרשים 1. מטריצת הדחיקות והעקריות: מיפוי מצביו (אי-בייחון מרחבי בעיר

מבט מהיר קדימה

לקראת סיום, נזהר לעירוניות הדרומוזרחה ולשלשות המופעים שפתחנו בהם – קולומבו, טאלין וירושלים. עירוניות זו נשענת על יחסים סימביאוטיים בין ההיגיון הקולקטיבי והלאומי לבין השוק הספקולטיבי ומשטר ההפרטה הנלווה אליו. אי-אפשר להסביר עירוניות

דרומזרחית שכזאת באמצעות התיאוריה הירונית הצפונמערבית, וגם לא באמצעות ניתוח תהליכיים שהתרחשו בתקופת המהפכה התעשייתית בערים בצפון הגלובלי, ואיד-אפשר להשתמש בניתוח כזה לנביוי עתידן של ערים בדרום הגלובלי (Storper and Scott 2016). עירוניות כזו איננה נוענית בכינעה לשוק ולקפיטליים וגם לא להתנהלות המוסדרת לכארה בחוק ובתוכניות מתאר, אף שלעתים אלו מדמיינים התנהלות שכזו בערים הצפונמערביות. בה בעת, הירוניות הדרומזרחית אינה ניתנת להסביר על ידי התיאוריה הפוסטקולוניאלית בלבד, מכיוון שהטייעונים הזהותיים וההיסטוריהים שעלייהם נשענת תיאוריה זו אינם מספיקים כדי להסביר למחרי את המתרחש בעירוניות מסווג זה, המושפעת ישירות מעבודת ההון והamodel העכשוויות.

בתנוחתה על ציר הזמן, העיר, כפי שהיא מובנת מנקודת המבט הדרומזרחית הגלובלית, מארגנת את החברה שבה לפי מערך של מקבצי זכויות מרובדים. החברה הירונית עשויה שימוש באמצעים היסטוריים, משפטיים וקנוניים שדרךם תושבה מקבלים זכויות מרוגות בהתאם לזהותם – הלאומית, האתנית, הגזעית, הדתית וה言语ית, אך גם הממדית והגילית.

במבט-על, המטרופולין הדרומזרחי מסדרר ללא הרף את תנועת האוכלוסין, ועל ידי כך בין היתר הוא מארגן מחדש את ההיררכיה של הזכויות לעיר, הריבוד האתני-מעמי וההפרדה בין הרבדים. אין צורך להבהיר אל מוקומות נידחים או אל מקרים שבהם אוכלוסייה נעקרת ממקום כבoco כדי להבין את השפעתה של הסדרת תנועת האוכלוסין על ארגון ההיררכיה של הזכויות.

ברוח זו, ובזיקה למציאות היישראליות העכשוויות, נעיר שהגישות הצפונמערביות שרוב החוקרים מאמצים נכשלות תDIR בפענו מהדיניות הדיר הנוכחת בישראל ואינן מצலחות לבאה, מעבר לשאלה של הייענות השלטונו לביקוש מצד האזרחים שהשוק אינו מצלה לספק לו מענה. ההתעלמות מנוון הזמן, ממשטר המקרקעין האתנו-לאומי והקולוניאל, מהמבנה החברתי שמתארגן בעקבותיו, ובעיקר מנקודת מבטם של אלה שנפגעים ממסדרי הפיתוח האלה, מכשילה במקורה זה את ניסיונה של הגישה הצפונמערבית להסביר כיצד את מדיניות הדיר. لكن אין צורך להבהיר עד יהנסבורג, לאגוס, מומבאאי, סן פאולו או ג'קרטה כדי להבחין בתהליכיים שתיארנו. נדרש רק לנתח את מבנה האזרחות הירונית במטרופולינים גדולים בישראל – ירושלים, באר שבע ותל אביב-יפו – ולהבחין באותה דינמיקה מרובה המתhttת על התగבורותן של הרחיקות והעקירות, המרחפות כעננה מעל תושביה העכשוים והעתידיים של ערים אלו.

ברוח התקופה הנוכחית, נעיר גם שמגפת הקורונה חידרה את התובנות שניתנו כאן בשני היבטים עיקריים. ראשית, המשבר הביריאוטי, והמשבר הכלכלי שבו בעקבותיו, ייצור דפוסים ברורים של דחיקת קבוצות מוחלשות מזוכיות עירוניות ובראשם דיר, תעסוקה, חינוך ושירותי בריאות. ההגנות המועטות שעמדו לקבוצות אלו מלכתחילה קרסו בחלקן, וחברי הקבוצות מצאו עצם ורחוקים עוד יותר ממימוש זכות מלאה לעיר ולמשמעותה.

שנית, המאפיינים הקולונייאליים בניהול העיר הילכו והעמיקו, בתקילה שכינינו "הבנייה העיר הקורוניתאלית" (יפתחאל וצפדייה 2021). ביחסות כוח חיצוני השתנה המשטר העירוני; בניינוק של מצב חירום רוכזו סמכויות חסודות תקדים בידי השלטון המרכזי ובידי חברות ניהול דיגיטלי, ונפגעו עוד יותר הזכוות והיכולות של קבוצות שנאבקות נגד דחיקתן מהעיר. מובן שמדובר מדי להסיק מסקנות מתקופת הקורונה, ואנו מניחים שלפנינו תקופה מאבק ארכוה על אופיו של המשטר, אך הסימנים הראשוניים מעידים על האצת המגמות שתיארנו כאן.

ברוח זו נחזרו למצרפים האורבניים של שליטה ושותיות העולים מהמופעים של קולומבו, טאלין וירושלים ומאלפי ערים אחרות. מצרפים אלו ניכר כי יש צורך בגישה דרום-זרחיית כדי לנתח ולהבין את המרחב המטרופוליני העכשווי, המגון והдинמי, שכן היא שוחרת בתוך מרחב זה הגיונות של מדינה, זהות, הון, פיתוח ומשילות – הגיונות שיצרים דחיקות ועקרות המשמשות לשיליטה כוחנית ישירה ועקיפה. פירוש, הבנה וחשיפה של כוחות דכאניים אלו, וטימון דרכם לתקן, להכלה ולהשווואה של תוכנות מחקר במרחב הפוליטי העירוני, ניצבים על סדר היום של חקר העיינות בעשרים הקרובים.

לבסוף, כל נשכח להזכיר שוב את ההתנגדות הנמשכת של קבוצות ויחידים מול שלל האיים הקרים בדחיפות ובעקרות. אלה ממשיכים להתנגד בששלל דרכם להפליגתם ולהכפפתם לתנאים קולונייאליים ולהדרתם מהזוכות לעיר. קצחה הריעעה מכדי לכסתותכאן כראוי נושא חשוב זה. די יהיה לומר שאיסוף, ייצור וניתוח ידע בנושא מהווים מן הסתams חלק מהמאבק נגד התופעות המתעצמות של עקירה ודחיקה. שילוב הידע עם המאבקים הללו הוכיחות לעיר הוא, לעניות דעתנו, אחד האתגרים הדחופים המונחים על שולחנם של חוקרים, מתכננים וקטיביסטים המחויבים לערכיהם של עיר צודקת – בצפון, במערב, בדרום ובמזרח הגלובליים.

המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, המכללה האקדמית ספר המחלקה לגיאוגרפיה ופיתוח סביבתי, אוניברסיטת בר-אילן בנתניה

ביבליוגרפיה

- הורדניצ'אנו, מאיה, 2019. "אין לנו מקום אחר, זה הבית שלנו", וואלה! חדשות, 22.7.2019.
 תוקה, טלי, ערן טוך, מיכאל בירנהך והדס צור, 2018. העיר בעידן דיגיטלי: תכנון, טכנולוגיה, פרטיות ואי-שוויון, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
 יפתחאל, אורן, ואורי צפדייה, 2021. "העיר הקורוניתאלית", *סוציאולוגיה ישראלית* כ(2), עמ' 335-336.
 מעוז, אילת, 2020. "ברוכים הבאים לאוטופיה של ההון: ישראל, איחוד האמירויות והקפיטליזם של האסון", *תיאוריה וביקורת* 53, עמ' 181-195.

- מרגלית, טליה, 2013. "עסקה חכונית", טל' חתוקה וטובי פנסטר (עורכות), *המתכננים: השיח והתכנון בישראל לאן?*, תל אביב: רסלינג, עמ' 179–196.
- סעיד, אדואר, 2000. אוריינטליים, בתרגום עתליה זילבר, תל אביב: עם עובד.
- צפريا, ארז, 2016. "המרחב האפור של ההתיישבות בשטחים: ניתוח גיאוגרפי-משפטי של המאחזים", *תיאוריה וביקורת*, 47, עמ' 133–157.
- צפريا, ארז, ואורן יפתחאל, 2014. "עיר המחר האפורה", טובי פנסטר ואורן שלמה (עורכים), ערי המחר: *תכנון, צדק וקיימות היום?*, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 176–192.

- Abourahme, Nasser, 2018. "Of Monsters and Boomerangs: Colonial Returns in the Late Liberal City," *City* 22(1), pp. 106–115.
- Avni, Nufar, and Oren Yiftachel, 2014. "The New Divided City? Planning and 'Gray Space' Between Global North-West and South-East," Susan Parnell and Sophie Oldfield (eds.), *The Routledge Handbook on Cities of the Global South*, Oxon and New York: Routledge, pp. 487–503.
- Barber, Benjamin R., 2013. *If Mayors Ruled the World: Dysfunctional Nations, Rising Cities*, New Haven: Yale University Press.
- Bayat, Asef, 2013. *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*, Stanford: Stanford University Press.
- Bhan, Gautam, 2016. *In the Public's Interest: Evictions, Citizenship, and Inequality in Contemporary Delhi*, Athens, GA: University of Georgia Press.
- , 2019. "Notes on a Southern Urban Practice," *Environment and Urbanization* 31(2), pp. 639–654.
- Blatman-Thomas, Naama, and Libby Porter, 2019. "Placing Property: Theorizing the Urban from Settler Colonial Cities," *International Journal of Urban and Regional Research* 43(1), pp. 30–45.
- Brenner, Neil, and Christian Schmid, 2014. "The 'Urban Age' in Question," *International Journal of Urban and Regional Research* 38(3), pp. 731–755.
- Brenner, Neil, and Nik Theodore, 2002. "Cities and the Geographies of 'Actually Existing Neoliberalism,'" *Antipode* 34(3), pp. 349–379.
- Brickell, Katherine, Melissa Fernandez Arrigoitia, and Alexander Vasudevan (eds.), 2017. *Geographies of Forced Eviction: Dispossession, Violence, Resistance*, London: Palgrave Macmillan.
- Brown, Michael K., Martin Carnoy, Elliott Currie, Troy Duster, David B. Oppenheimer, Marjorie M. Schultz, and David Wellman, 2003. *Whitewashing Race: The Myth of a Color-Blind Society*, Berkeley: University of California Press.

- Caldeira, Teresa, P. R., 2016. "Peripheral Urbanization: Autoconstruction, Transversal Logics, and Politics in Cities of the Global South," *Environment and Planning D: Society and Space* 35(1), pp. 3–20.
- Cohen, Boyd, Esteve Almirall, and Henry Chesbrough, 2016. "The City as a Lab: Open Innovation Meets the Collaborative Economy," *California Management Review* 59(1), 5–13.
- Comaroff, Jean, and John L. Comaroff, 2015. *Theory from the South, or How Euro-America is Evolving Toward Africa*, New York: Routledge.
- de Sousa Santos, Boaventura, 2015. *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*, New York: Routledge.
- Desmond, Matthew, 2016. *Evicted: Poverty and Profit in the American City*, Milwaukee: Penguin Books.
- Duggan, Lisa, 2003. *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics, and the Attack on Democracy*, Boston, MA: Beacon Press.
- Elliott-Cooper, Adam, Phil Hubbard, and Loretta Lees, 2019. "Moving Beyond Marcuse: Gentrification, Displacement and the Violence of Un-Homing," *Progress in Human Geography* 44(3), pp. 492–509.
- Escobar, Arturo, 2018. *Designs for the Pluriverse: Radical Interdependence, Autonomy, and the Making of Worlds*, Durham and London: Duke University Press.
- Florida, Richard, 2014. *The Rise of the Creative Class Revisited* (Revised and Expanded), Philadelphia: Basic Books.
- Ghertner, Asher D., 2015. *Rule by Aesthetics: World-Class City Making in Delhi*, New York: Oxford University Press.
- Glaeser, Edward, 2011. "Cities, Productivity, and Quality of Life," *Science* 333(6042), pp. 592–594.
- Harvey, David, 2003. "The Right to the City," *International Journal of Urban and Regional Research* 27(4), 939–941.
- Holston, James, 2008. *Insurgent Citizenship: Disjunctions of Democracy and Modernity in Brazil*, New Jersey: Princeton University Press.
- Kothari, Miloon, 2015. *The Global Crisis of Displacement and Evictions: A Housing and Land Rights Response*, New York: Rosa Luxemburg Stiftung.
- Krugman, Paul, 2011. "The New Economic Geography, Now Middle-Aged," *Regional Studies* 45(1), pp. 1–7.
- Lebuhn, Henrik, 2013. "Local Border Practices and Urban Citizenship in Europe: Exploring Urban Borderlands," *City* 17(1), 37–51.

- Lees, Loreta, Hyun Bang Shin, and Ernesto López-Morales, 2016. *Planetary Gentrification*, Cambridge: Polity Press.
- Lefebvre, Henri, 1996. "Right to the City," in *Writing on Cities*, trans. and eds. Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas, Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 147–159.
- Leitner, Helga, and Eric Sheppard, 2016. "Provincializing Critical Urban Theory: Extending the Ecosystem of Possibilities," *International Journal of Urban and Regional Research* 40(1), pp. 228–235.
- Marcuse, Peter, and David Madden, 2016. *In Defense of Housing: The Politics of Crisis*, London: Verso Books.
- Mirafab, Faranak, 2009. "Insurgent Planning: Situating Radical Planning in the Global South," *Planning Theory* 8(1), pp. 32–50.
- Newman, Kathe, and Elvin K. Wyly, 2006. "The Right to Stay Put, Revisited: Gentrification and Resistance to Displacement in New York City," *Urban Studies* 43(1), pp. 23–57.
- Philbighty, 2016. "A Profile of Underserved Settlements in Colombo," *Geosrilanka*, April 17.
- Pierre, Jonm and B. Guy Peters, 2012. "Urban Governance," in Karen Mossberger, Susan E. Clarke, and Peter John (eds.), *The Oxford Handbook of Urban Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 71–86.
- Porter, Libby, and Oren Yiftachel, 2019. "Urbanizing Settler-Colonial Studies: Introduction to the Special Issue," *Settler Colonial Studies* 9(2), pp. 177–186.
- Robinson, Jennifer, 2016. "Thinking Cities Through Elsewhere: Comparative Tactics for a More Global Urban Studies," *Progress in Human Geography* 40(1), pp. 3–29.
- Rolnik, Raquel, 2019. *Urban Warfare*, London: Verso Books.
- Roy, Ananya, 2018. "The Potency of the State: Logics of Informality and Subalternity," *The Journal of Development Studies* 54(12), pp. 2243–2246.
- , 2019. "Racial Banishment," in the Antipode Editorial Collective (eds.), *Keywords in Radical Geography: Antipode at 50*, Hoboken, NJ: Wiley Blackwell, pp. 227–230.
- Sassen, Saskia, 2013. *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton: Princeton University Press.
- , 2014. *Expulsions: Brutality and Complexity in the Global Economy*, Cambridge: Harvard University Press.

- Sklair, Leslie, 2012. "Transnational Capitalist Class," in George Ritzer (ed.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*, Hoboken, NJ: John Wiley & Sons (online).
- Slater, Tom, 2017. "Planetary Rent Gaps," *Antipode* 49(51), pp. 114–137.
- Smith, Neil, 2005. *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*, London: Routledge.
- Storper, Michael, and Allen J. Scott, 2016. "Current Debates in Urban Theory: A Critical Assessment," *Urban Studies* 53(6), pp. 1114–1136.
- Urban Studies Journal, 2017. Michael Storper [video], Youtube.
- Wallerstein, Immanuel, 2011a. *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, Berkeley: University of California Press.
- , 2011b. *The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600–1750*, Berkeley: University of California Press.
- , 2011c. *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730s–1840s*, Berkeley: University of California Press.
- Watson, Vanessa, 2006. "Deep Difference: Diversity, Planning and Ethics," *Planning Theory* 5(1), pp. 31–50.
- , 2013. "Planning and the 'Stubborn Realities' of Global South-East Cities: Some Emerging Ideas," *Planning Theory* 12(1), pp. 81–100.
- Wilensky, Harold L., 1974. *The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditures*, Berkeley: University of California Press.
- Yacobi, Haim, and Erez Tzfadia, 2019. "Neo-Settler Colonialism and the Re-Formation of Territory: Privatization and Nationalization in Israel," *Mediterranean Politics* 24(1), pp. 1–19.
- Yiftachel, Oren, 2009. "Theoretical Notes on 'Gray Cities': The Coming of Urban Apartheid?," *Planning Theory* 8(1), pp. 88–100.
- , 2016. "The Aleph — Jerusalem as Critical Learning," *City* 20(3), pp. 483–494.
- Yuval-Davis, Nira, Georgie Wemyss, and Kathryn Cassidy, 2017. "Everyday Bordering, Belonging and the Reorientation of British Immigration Legislation," *Sociology* 52(2), pp. 228–244.
- , 2019. *Bordering*, London: Wiley.
- Zabrodskaja, Anastassia, 2014. "Tallinn: Monolingual From Above and Multilingual From Below," *International Journal of the Sociology of Language* 228, pp. 105–130.